

ANIMA ȘI SEMNIFICAȚIA MITOLOGICĂ A SĂRII: O ANALIZĂ A BASMULUI „SAREA ÎN BUCATE”

SORANA OȚETEA

Anima and the Mythological Significance of Salt: A Jungian Analysis of the Romanian Folktale “Salt in Dishes”. A wound in the primal relationship with the mother could distort a man’s behaviour in such a way that he becomes a prisoner of an artificial, alternative universe, which eventually highly affects his environment and alters his relationship with his family and close ones. The ways in which this alteration occurs can be sometimes insidious, so that he finds himself caught in a web of altered feelings, not even realizing that he lives an artificial and unhealthy emotional life. The attempt to mend such a distorted situation is a mechanism of fine-tuning and of a repositioning process concerning his *anima*, the inner unconscious feminine aspect of his psyche, shaped in the early relationship with the mother. In the Romanian folktale “Salt in dishes”, the beginning of the healing process is symbolically described as the ability to identify an essential missing ingredient, which is supposed to establish the necessary balance.

Keywords: Jungian Psychology, Anima, salt, alchemy, *coniunctio*.

Împăratul care avea trei fete rămăsese văduv și, drept urmare, acum toată afecțiunea și-o revărsa asupra fetelor. Avem deci un împărat într-o proastă relaționare cu anima, prin pierderea soției sale, împărăteasa. Rămânând neconsolat, fără obiectul afecțiunii sale, își reorientează iubirea către cele trei fete, pe care le împinge astfel într-un rol care nu le aparține. Cele trei fete sunt forțate să preia rolul mamei lor și să-și consoleze tatăl într-o oarecare măsură. Îndreptând acest gen de afecțiune asupra fetelor, tatăl exercită o presiune asupra lor, le constrânge să se comporte astfel încât să-i satisfacă așteptările: „... se sileau și ele din toată puterea lor ca să-l facă să-și uite mâhnirea ce-l coprinsese pentru moartea mamei lor”¹.

Pentru că simte nevoia să fie asigurat de reciprocitatea afecțiunii, într-o zi le întreabă pe fete cum îl iubesc. Cea mare îi spune că-l iubește ca mierea, iar mijlocia – ca zahărul. Ambele răspunsuri îi sunt pe plac împăratului, care își primește, în acest fel, supradoza de anima pervertită. Fetele, presate de insecuritatea tatălui care și-a pierdut soția, se conformează rolului atribuit cu forța și îl linguesc pe măsura așteptărilor sale. Felul în care se poartă împăratul după moartea soției sale și intensitatea cu care simte nevoia să fie asigurat de reciprocitatea sentimentelor, dar și validarea pe care o caută

¹ „Sarea în bucate”, în Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, București, Cartea Românească, 1988, p. 557.

sunt indicii pentru existența unui complex matern. Anima lui pare a fi afectată de ceva mai mult decât moartea împărătesei; avem suficiente indicii pentru a presupune, în fundal, existența unui complex matern ca sursă pentru o proastă configurare a animei sau pentru o proastă relaționare cu ea. Atâta timp cât anima rămâne neconștientizată, ea este întotdeauna proiectată, iar, în viziunea lui Jung, prima purtătoare a acestei imagini a sufletului este întotdeauna mama. Mai târziu, purtătoare devin acele femei care trezesc bărbatului sentimente, atât în sens pozitiv, cât și negativ². Împăratul este mult prea nesigur de afecțiunea fiicelor sale, dar, mai ales, mult prea însetat de ea ca să nu bănuim o problematică relaționare cu anima, modelată în relația cu propria mamă. Nu știm exact cum, pentru că informația lipsește din textul basmului, și probabil că nici nu este relevant în creionarea portretului său.

Mierea și zahărul sunt metaforele exagerărilor artificiale și lipsite de relevanță ale unui prea mult afectiv. Ele nu reflectă nici sentimentele reale și trăirile autentice ale celor două fete față de tatăl lor și nici o anima sănătoasă a acestuia. Însă împăratul se bucură de aceste răspunsuri, căci ele sunt pe măsura golului său afectiv, provenit aparent din pierderea împărătesei; în realitate însă, din relația cu mama sa. „Socoti că astfel de iubire nu poate să fie decât cea dulce ca mierea și ca zahărul”³, pentru că nu cunoscuse până atunci o altfel de anima.

Când mezina, plină de iubire firească, naturală, îi spune tatălui său că-l iubește ca sarea în bucate, împăratul se supără și o alungă de la curte. La un astfel de răspuns, consideră că nu i-au fost răsplătite atenția și strădania investite în creșterea ei și a surorilor sale, pe care el se trudea ca să le scoată „cum altele să nu fie în lume”. Observăm aici aceeași tendință către exagerare și perfecțiune, explicabilă doar prin dorința neconștientizată de a obține o justă poziționare față de anima sa. Cele trei fiice ale împăratului reprezintă tot atâtea fațete ale animei sale. Două dintre ele sunt pervertite, false și exagerate; a treia este cea corectă și sănătoasă, justa măsură. Ea este exact așa cum ar trebui să fie anima împăratului, pentru ca acestuia să-i fie bine.

Două din cele trei fete sunt false și lingușitoare, excesiv de dulci, și numai una – autentică, imagine grăitoare a stării de sănătate a animei sale. Din perspectivă jungiană, este subliniată importanța definitivă a animei în psihologia bărbatului, ori de câte ori intervin emoțiile și afecțiile. Anima intensifică, exagerează și falsifică relațiile emoționale, dând naștere la fantezii și încurcături. Când anima este puternic constelată, ea afectează comportamentul bărbatului, făcându-l iritabil, gelos, infatuat și plin de toane⁴. Desigur, împăratul *nu o recunoaște*. Rămâne surd și orb la mesajul mezinei, care încearcă să-i arate calea către vindecare: ea nu-și socotește dragostea nici mai presus decât cea a surorilor sale, dar nici mai prejos decât mierea și zahărul.

Motivul sării este unul extrem de frecvent întâlnit în toate mitologiile, începând de la cea egipteană, iar simbolistica ei, una foarte bogată. Sarea corodează, dar și

² C. G. Jung, CW 7, *Two Essays on Analytical Psychology*, Princeton, Bollingen series, 1972, p. 197.

³ „Sarea în bucate”, ed. cit., p. 558.

⁴ C. G. Jung, CW 9, 1, *The Archetypes and the Collective Unconscious*, Princeton, Bollingen Series, 1990, p. 70.

conservă. Pe de o parte usucă, iar pe de alta e adunată din apă. Fascinează oamenii de milenii, nu doar ca o substanță valoroasă, care merită efortul de-a fi obținută, ci și ca generatoare de înțelesuri poetice și mitice. Acest caracter contradictoriu al sării nu face decât să-i intensifice impactul și legăturile cu sacralul. În limbile europene, au apărut diverse derivații din proto-indo-europeanul *sāl/sēl*, reflectat direct în latinescul *sal*, cu înțelesul de sare, apă sărată (dar și savoare intelectuală, istețime), în grecescul *hals* și în limbile proto-germanice ca *saltom*, în engleza veche, *sealt*, în germană, *salz*⁵. Pe lângă aceste referiri la sare ca mineral, cuvântul mai are și alte sensuri, care-i cristalizează nuanțele simbolice. *Saltus, saltum*, adică salt, derivat de la verbul „a sări”, face referire la preoții lui Marte din ritualurile primitive, care dansau și săreau pentru a susține creșterea recoltelor. *Saltare*, a dansa, *salmo*, somon sau pește săltăreț, *(in)sultare*, literal, a sări pe sau în, sunt toate derivate din Indo-europeanul *sēl*, a merge înainte, a începe, a demara. Etimologia este încă și mai bogată, căci noi înțelesuri mai pot fi găsite și la rădăcina cuvântului englezesc *salve*, balsam, derivat tot din indo-europeanul *sel-p, sel-bh*, care a dus la cipriotul *elphos*, unt, la goticul *salbon* și la *sealfian* din engleza veche. În latină, *salus* înseamnă sănătate și siguranță, *salubris*, sănătate și integritate, *salutare*, a menține sănătos, a ura sănătate și a saluta, iar în sanscrită, *sarva, sarvatati* înseamnă integritate. Toate aceste sensuri au legătură și cu *solidus, sollus, solor*, cu sensul ultim de a aduna, a compacta și, respectiv, de soliditate⁶. Aspectul balsamic și cel holistic fac trimitere directă la modul în care este înțeleasă sarea în alchimie, ca nucleu fix și nepieritor, *solidus*, ca mecanism ascuns ce întărește salturile ontologice sau mutațiile apărute în evoluție. Din perspectivă alchimică, aparentele discontinuități din mutațiile biologice sunt, de fapt, unite printr-o armonie ascunsă, având ca sursă nucleul alchimic salin.

În spațiul românesc, exploatarea și valorificarea sării a fost studiată de numeroși cercetători și etnologi, fiind urmărită în diferite perioade, începând de la cea romană, până în zilele noastre. Sarea în toponimie, terminologia sării, sarea ca monedă de schimb, aspectele comercializării ei, sarea în alimentație, în medicina populară, în folclor⁷, în farmece și descântec⁸, în legende și basme reprezintă tot atâtea subiecte de cercetare abordate. Nenumărate studii au subliniat rolul crucial al sării ca determinant al civilizației. Atunci când descoperirea preparării alimentelor prin fierbere a dus la reducerea cantității de sodiu din carne și când trecerea spre un mod de viață bazat pe agricultură a introdus în alimentație mai multe vegetale, clorura de sodiu a devenit o necesitate, pentru că furniza necesarul de sodiu și contrabalansa nivelul ridicat de potasiu conținut de plante. Istoricii au arătat că sarea nu a fost întotdeauna o resursă la

⁵ M. de Vaan, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Boston, Brill, 2008, p. 535.

⁶ *Ibidem*, pp. 535–536.

⁷ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român*, Iași, Polirom, 1998, pp. 153–155.

⁸ Antoaneta Olteanu, *Școala de solomonie. Divinație și vrăjitorie în context comparat*, București, Paideia, 1999, pp. 357–360.

îndemână, așa cum este astăzi. Pe vremuri, oamenii se luptau să o obțină, iar aceasta cerea efort și istețime. Sarea a generat comerț și conflicte. A fost folosită ca plată și ca taxă. Atunci nu avea nici conotațiile legate de exces pe care le-a căpătat astăzi. Dimpotrivă, era considerată semn de bogăție și de prestigiu. Cu o paletă atât de largă semantic, sarea sublinia inclusiv diferențele sociale, între bucătăria bogatului și cea a săracului, între „a fi deasupra și dedesubtul sării”⁹. Astfel de considerații ajută la contextualizarea multor referiri la valoarea sării, unele extrem de răspândite cultural. De exemplu, în Noul Testament, a împărți sarea cu alții la masă, de multe ori împreună cu pâinea, reprezenta crearea unei legături puternice de încredere și de solidaritate, în timp ce vărsarea ei era considerată o gafă de proporții¹⁰ și potențială dezbinare. Multe din conotațiile sociale ale sării îi reflectă o valoare importantă, *capacitatea de a conserva*. La fel cum sarea conservă integritatea plantelor și a cărnurilor, tot așa se presupunea că poate menține unitatea unui grup. La romani, sarea devenise chiar o monedă, de unde și latinescul *salarium*, adică bani de sare, cu care erau plătiți soldații, în bucăți de sare compactă. Sarea are deci caracter integrator și capacitatea de a uni contrariile.

Așa cum scrie Plutarh, se credea că sarea posedă nu doar calitatea de a conserva, ci și pe aceea de a genera energie, fiind folosită împreună cu diverse ierburi de leac și fiind numită „sufletul vieții”, căci i se atribuiă inclusiv puteri magice de fertilizare. Semnificația sării ca agent de fertilizare a solului se regăsește și în Evangheliile, transferată asupra apostolilor, care erau considerați „sarea pământului”¹¹. Cu toate acestea, folosită în exces, ea putea cauza sterilitatea solului.

Regăsim și aici, la fel ca în basmul „Sarea în bucate”, sarea în accepțiunea ei de generator și suflet al vieții, cu condiția să fie folosită cu justă măsură, în dozajul potrivit. În contextul basmului nu sunt subliniate conotațiile nocive ale sării, ci, dimpotrivă, răul și dezechilibrul care apar în absența ei, când prea multă miere și zahăr ajung să dăuneze grav sănătății și integrității psiho-emoționale ale împăratului. Sarea are calități alchimice, de reglare și transformare a curenților sufletești; dar și relaționale, așa cum se manifestă ele prin acțiunile sanogene ale mezinei. Înțelegerea sării ca produs al soarelui și al mării, al focului și al apei aduce conotații esoterice și cosmologice mai largi. Aceste aspecte devin esențiale în alchimie, unde sarea funcționează ca agent de legătură pământesc, între foc și apă, soare și mare, ca substanță ale cărei ambiguități decurg din rolul său de liant al opuselor: puritate și impuritate, fertilitate și sterilitate, iubire și ură¹².

Sarea nu doar că stimulează apetitul, ci și dorința, în general. Sarea ca afrodisiac se leagă de cultul Afroditei, zeița dorinței prin excelență, și care a fost numită cea din mare născută, ca o aluzie la caracteristicile sării (picant și sărat), înțelese, desigur, în context erotic. În această accepțiune, sarea lipsea complet din viața împăratului rămas vădov, care își pierduse în primul rând dorința de viață și care trăia doar prin

⁹ S. A. M. Adshead, *Salt and Civilization*, New York, Palgrave, 1992, p. 24.

¹⁰ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de Simboluri*, București, Artemis, 1995, p. 190.

¹¹ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, București, Saeculum I.O., 2002, p. 379.

¹² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de Simboluri*, București, Artemis, 1995, p. 190.

intermediul fetelor sale și susținut de energia acestora. Când i se oferă ocazia să se reconecteze la esența și sufletul vieții, prin justa re poziționare adusă de afecțiunea pe care i-o purta mezina, de nici prea-prea, nici foarte-foarte, el nu o recunoaște și, mai mult, o îndepărtează din viața sa. Nu știm cum trăiește împăratul în lipsa mezinei de la curte, dar putem presupune că-și duce zilele în același paradis artificial și înclieat de la excesul de zahăr și miere, ca metaforă a existenței unui bărbat căruia îi lipsește exact acel grăunte de sare care readuce bucuria, dorința și sensul. Pentru că așa cum și excesul de sare arde și ucide viața, excesul de miere împinge într-o zonă de fad, unde dispar savoarea și gustul, până când se instalează depresia.

Alungarea mezinei nu prilejuiește începutul călătoriei eroinei întru desăvârșirea ei, căci parcursul acesteia până la curtea altui împărat este scurt și lipsit de evenimente sau încercări. Dimpotrivă, acolo este imediat bine primită și apreciată și, foarte curând, este înălțată în rang, de la statutul de ajutoare de chelăreasă la cel de însoțitoare, respectiv, doamnă de onoare a împărătesei. Nu cere simbrerie, ci lasă la aprecierea chelăresei dacă serviciile ei merită sau nu recompensate. Fata de împărat pleacă din împărăția tatălui său, unde nu este apreciată la justa ei valoare, unde nu este văzută drept ceea ce este și unde contribuția ei este disprețuită în detrimentul surorilor sale. Își găsește însă repede adăpost pe meleaguri mai primitoare, într-o împărăție unde darurile sale sunt bine primite, utilizate și aducătoare de schimbări pozitive. I se încredințează mai întâi cheile de la cămară, însă activitatea ei se extinde rapid și la bucătărie, unde dovedindu-se cu deosebire de pricepută, i se încredințează responsabilitatea ospăturilor de la curte. Bucătăria, cu toate activitățile specifice hrănirii, reprezintă domeniul animei pozitive, prin excelență¹³. „Nu avea parte de cârteli de la nimeni, căci tot ce făcea, făcea corect și cu dreptate”, cu justă măsură, ca un aspect de anima pozitivă. Nu bârfea și nu se întindea la vorbă, ci, în puținul timp liber care-i rămânea, citea și se cultiva. Datorită acestor calități intră în atenția împărătesei, care și-o dorește ca însoțitoare și doamnă de onoare. Mai mult de-atât, împărăteasa e capabilă să recunoască originea nobilă în purtările alese ale fetei de împărat, de care ajunge nedespărțită. Fiul împărătesei, întors rănit de la război, este vindecat de îngrijirile mezinei, cu mângâierile ei neprefăcute și cu blândețea ei. Contactul cu acest aspect de anima pozitivă și conținătoare vindecă anima rănită la război a prințului, care, desigur, și-o dorește de soție. Din câte fete de domni și de împărați văzuse, niciuna nu i-a plăcut așa ca ea, căci niciuna dintre ele nu încarnase aspecte atât de pozitive ale animei sale. Părinții prințului nu au obiecții, căci fata își dovedise calitățile în repetate rânduri.

La ospățul de nuntă este invitat și împăratul, tatăl fetei, fără însă ca ea să-și divulge identitatea. Pregătește cu mâna ei bucatele tatălui său, omițând să adauge sarea. Lăsându-și aproape neatins felurile de mâncare, în timp ce ale comesenilor i se par delicioase când gustă din ele, jignit și umilit, împăratul cere socoteală pentru modul în care este tratat. Mezina își dă povestea în vileag, iar împăratul își înțelege în cele din urmă greșeala, redescoperind virtuțile regeneratoare ale sării și puterea ei dătătoare de

¹³ M. L. von Franz, *Archetypal Patterns in Fairy Tales*, Toronto, Inner City Books, 1997, p. 78.

viață și suflu nou. Libidoul împăratului, înțeles în primul rând în accepțiune jungiană, ca energie vitală, se reactivează, vindecându-i relaționarea defectuoasă cu o anima amorțită într-o lume artificială.

Mezina împăratului nu este eroina acestei povești, ci imaginea arhetipală a animei pozitive, care aduce beneficii celor care vin în contact cu ea. Ea este „omul care sfințește locul”, pentru că pe acolo pe unde trece face numai fapte bune, de la hrănire și rânduială, până la vindecare prin blândețe și conținere, și până la resuscitarea dorinței de viață a tatălui său, atrofiată de pierderea soției și de o greșită relaționare cu propriile-i fiice. Atributele și capacitățile fetei de împărat aparțin prin excelență laturii pozitive a arhetipului anima, care, în accepția lui Jung, este însuși arhetipul vieții. Recunoașterea și integrarea acestui arhetip, reprezentat aici sub forma sării alchimice, țin de procesul complex al individuării.